future social workers was detailed and differentiated. The article clarifies the specifics of different professional competencies of a social worker depending on the specifics of the work of social service and the clients on whom the direct activity of the social worker is focused. The article examines the competencies of future social workers as an integrated system of professionally significant (cognitive), motivational and personal components of a particular social worker in terms of the activities of the institution where his/her professional activity is carried out. The article outlines the relevance of the development of certain professional competencies in the activities of a practical social worker in accordance with the Ukrainian legislation and trends in modern Ukrainian society.

Key words: competency, professional competence, specialty «231–Social work», formation of competencies of future social workers.

Стаття надійшла до редакції / Received 30.10.2021

Прийнята до друку / Accepted 19.11.2021

Унікальність тексту 93, 2 % (Unicheck ID1009904706)

© Кузьміна Марія Олегівна, 2021.

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-16>

УДК: 378: 364.08

Галина Василівна Лещук

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0017-9464>

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи та

менеджменту соціокультурної діяльності,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна

h.v.leshchuk@gmail.com

СУТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМПАТІЇ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ РИСИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У науково-оглядовій статті схарактеризована емпатія як професійно значуща риса соціального працівника, котра є емоційною особливістю фахівця і відіграє велику роль у відносинах учасників соціальної взаємодії, в сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння між ними. Окреслені основні напрями наукових досліджень феномену емпатії; аналіз наукових джерел дозволив прийти до висновку, що емпатія найбільш активно вивчалась у проблемному полі психології, етики, філософії. Визначено основні підходи до визначення сутності емпатії: гносеологічний, етичний та інтеграційний. Зазначені основні види та форми емпатії: короткочасна і довготривала, адекватна й неадекватна, ситуаційна і диспозиційна емпатія. Виявлено, що на формування емпатії впливають соціально-демографічні, психологічні, зовнішні фактори. Зазначається, що міжособистісна взаємодія між соціальним працівником і клієнтом – складний двосторонній процес, який вимагає емпатійного відгуку не тільки від соціального працівника, тому слід розвивати емпатію й у клієнтів. Сутнісними характеристиками емпатії соціальних працівників визначені: гуманістичне ставлення до клієнта, двосторонній характер прояву емпатії, кореляція емпатії з психологічним механізмом ідентифікації, поєднання в емпатії трьох компонентів (когнітивного, емоційного, діяльнісного).

Ключові слова: емпатія, співпереживання, сутнісні характеристики емпатії, компоненти емпатії, соціальний працівник, соціальна робота, професійний портрет.

Вступ. Проблема значущості емпатії в особистісному та професійному розвитку індивіда давно є предметом наукового дослідження, оскільки емпатія має суттєвий вплив як на формування особистості в цілому, так і сприяє мотивації, продуктивності й ефективності професійної діяльності. Вона сприяє збалансованості міжособистісних відносин, соціально-психологічному та морально-етичному зростанню фахівця, ефективному взаєморозумінню між клієнтом і фахівцем, результативному наданню психосоціальної допомоги.

Феномен емпатії вивчається вже понад століття в контексті психології, філософії, соціології, теології, медицини. Дослідженням проблеми емпатії займалися як зарубіжні (Е. Тітченер (2014), Дж. Мід, Г. Олпорт, С. Престон, Ф. де Вааль (Гиппенрейтер, 1993), З. Фрейд (1970), так і вітчизняні дослідники (Т. Гаврилова (1975), Т. Карягина (2013), В. Кузьмина (2007). Про емпатію як емоційний процес йдеться в роботах Л. Божович (1978), Ю. Гиппенрейтера (1993), Є. Ільїна (2013). У психології емпатія трактується як властивість особистості фахівця допомагаючих професій (психолога, педагога, соціального працівника), оскільки саме в цих сферах професійної діяльності провідну роль відіграють міжособистісне спілкування і взаємодія, в них найяскравіше проявляється гуманістична спрямованість. Такого розуміння емпатії притримуються Ю. Гиппенрейтер, В. Долгова, С. Кондратьєва та інші (Гиппенрейтер, 1993). Г. Андрєєва, Д. Майерс, Т. Шибутані аналізують емпатію як соціально-психологічний механізм взаєморозуміння клієнта і фахівця (Андрєєва, 2016). Вивченню емпатії в структурі професійних якостей практичних психологів присвячені наукові розвідки Н. Шикирава. Дослідниця пропонує розрізняти два конструкти: емпатію як особистісну характеристику та емпатію як професійну якість (Шикирава, 2021). З позицій психотерапії аналізував емпатію К. Роджерс, акцентуючи увагу на емпатійному розумінні в процесі взаємодії між терапевтом та клієнтом (Rogers, 1988). Найбільший внесок у розробку

розуміння феномену емпатії на пострадянському просторі належить Т. Гавриловій, яка здійснила ґрунтовний історичний аналіз зарубіжних досліджень емпатії (Гаврилова, 1975). У незалежній Україні першим розгорнутим монографічним дослідженням психології емпатії стала праця Л. Журавльової, де були розглянуті методологічні підходи до вивчення емпатії, досліджено природу, розвиток, структуру, механізми, форми, типи емпатії, а також систему детермінуючих факторів цього феномена (Журавльова, 2007). Таким чином, можемо стверджувати, що вивчення емпатії здійснювалося здебільшого в проблемному полі психологічної науки. Попри це емпатія є однією з тих значущих якостей, що сприяють формуванню портрета соціального працівника як представника допомагаючої професії, у центрі якої – людина, котра потребує участі, розуміння, співпереживання у її часто нелегкій життєвій ситуації. Зважаючи на це, а також на відсутність системних досліджень емпатії в проблемному полі соціальної роботи, на нашу думку, потребує поглиблених досліджень емпатія саме як професійно значуща риса соціального працівника.

Мета статті – дати сутнісну характеристику емпатії як професійно значущої риси соціального працівника.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами застосовувалися методи аналізу психолого-педагогічної джерельної бази, порівняння, узагальнення, синтезу для уточнення змісту поняття «емпатія» в контексті соціальної роботи як професійної діяльності.

Результати дослідження. Емпатія є однією із особистісних рис соціального працівника, які безпосередньо сприяють формуванню його професійної компетентності. Поняття емпатії в науковій теорії аналізується в різноманітних аспектах: як психічний процес, що дозволяє одному індивіду зрозуміти переживання іншого; як діяльність, що дозволяє особливим чином будувати діалог; як особливий вид уваги до іншої людини.

Традиційно проблеми, пов'язані з поняттям емпатії, були об'єктом вивчення філософських

дисциплін – етики та естетики. Автором терміну «емпатія», що позначає здатність людини до співпереживання, співчуття, став англо-американський психолог-експериментатор Е. Тітченер у 1909 р., коли замінив існуюче до початку XX ст. у філософській та психологічній науках поняття «симпатія», яке трактувалося як розуміння, чуйність і емоційна співучасть. Терміном «емпатія» Е. Тітченер переклав німецьке слово «Einfühlungsvermögen» – «співпереживати у...», яким в естетиці описували процес розуміння творів мистецтва, об'єктів природи, схильність спостерігача до ототожнення себе з предметом споглядання, що є причиною переживання прекрасного (Titchener, 2014). Розуміння емпатії Е. Тітченером – вузьке, конкретне, – це універсальний механізм пізнавальних процесів, це відчування себе в предметах, ситуаціях, почуттях, станах іншої людини, засноване на внутрішній імітації.

Перше звернення до емпатії в руслі психоаналітичної теорії зробив З. Фройд. Він використовував це поняття в рамках концепції підпорядкування внутрішніх проявів психічного життя особистості законам збереження психічної енергії. З. Фройд, а згодом і А. Адлер, відводили емпатії ключову роль у процесі соціалізації особистості. На думку З. Фрейда, емпатія має імітаційну природу походження і корелює з ідентифікацією, є фундаментальною основою альтруїзму і формою вимушеної поведінки. Також З. Фройд акцентував увагу на необхідності емпатії в процесі психоаналітичної роботи з клієнтом для більш ефективного способу зняття захисних механізмів останнього (Freud, 1970).

Сучасні дослідники найчастіше поєднують у своїх визначеннях емпатії її когнітивний та афективний аспекти. Так, Р. Кестенбаум, Е. Фарбер і Л. Сроуфе розглядають емпатію як «емоційну і поведінкову реакцію на емоційний стан іншої людини, яка подібна до емоційного стану цієї людини і заснована на її обставинах більше, ніж на своїх власних» (Кузьміна, 2007).

Перша концепція емпатії була сформульована німецьким психологом Т. Ліппсом. Автор розглядав емпатію як особливий психічний акт, у якому людина,

сприймаючи предмет, проєктує на нього свій емоційний стан, відчуваючи при цьому позитивні чи негативні естетичні переживання (Ліппс, 1907).

У цілому всі підходи до визначення сутності емпатії можна поділити на основні три типи: гносеологічний, етичний та інтеграційний. Гносеологічний підхід трактує емпатію як спосіб пізнання, розуміння іншої людини. Етичний підхід фокусує увагу на ролі емпатії в спілкуванні як реакції на почуття, розуміння переживань іншої людини. Інтегративний підхід поєднує гносеологічне й етичне розуміння емпатії.

Попри активне вивчення феномену емпатії в науковій теорії недостатньо розкритими є чинники її формування та розвитку, хоча розуміння факторів, що впливають на рівень розвитку емпатії є необхідним для розробки шляхів її вдосконалення. Серед факторів, що впливають на формування і розвиток емпатії, ми вважаємо за доцільне виокремити:

- соціально-демографічні фактори, пов'язані зі статтю, віком, середовищем проживання індивіда;

- психологічні фактори, пов'язані з характером міжособистісних відносин, індивідуально-психологічними особливостями: розуміння своїх почуттів, децентрація, самовизначеність, самоідентичність; емпатійна уважність, пам'ять, уява, зацікавленість і доброзичливе ставлення до людей; самостійність, відкритість, розвинене мислення, емоційна стабільність, чутливість;

- зовнішні фактори: моделювання емпатійної взаємодії, навчання емпатії, вплив позитивним прикладом.

До факторів, що значно ускладнюють розвиток емпатії, відносяться егоцентризм, емоційна холодність, нестійкість характеру, надмірний самоконтроль індивіда тощо.

Емпатія може набувати різних видів та форм. Так, можна говорити про короточасну і довготривалу емпатію. Короточасна розрахована на обмежений комунікативний контакт, у процесі якого людина ставить себе на місце іншої. Довготривала емпатія охоплює великий проміжок часу і вимагає більш тісного спілкування з іншою людиною. Можна

диференціювати емпатію на адекватну і неадекватну. Остання проявляється у вияві радості при чужому неблагополуччі. Іноді виокремлюють ситуаційну (її прояв залежить від ситуації) і диспозиційну емпатію (проявляється в широкому діапазоні ситуацій) (Кузьмина, 2007).

Можна виокремити три компоненти емпатії, які відповідають її різним формам:

- когнітивний компонент є складовою найпростішої форми емпатії, яка проявляється в розумінні внутрішніх переживань і станів партнера по спілкуванню без зміни своїх власних;

- емоційний компонент має форму співпереживання і співчуття партнеру по спілкуванню, причому співпереживання базується на потребі у власному благополуччі, а співчуття – на потребі благополуччя об'єкта емпатії;

- діяльнісний компонент притаманний вищій формі емпатії, і полягає в активному сприянні партнеру по спілкуванню та є складним феноменом соціально-психологічної діяльності людини (Freud, 1970).

Професійна діяльність соціального працівника як представника професії типу «людина-людина» передбачає наявність сформованих навичок емпатії. Наприклад, якщо при проведенні профілактики, інформування або діагностики досить тільки розуміння клієнта, то в процесі консультаційної або корекційної роботи необхідна наявність такого елемента емпатії як співпереживання для надання ефективної допомоги клієнтам. Так, і в процесі реалізації волонтерської діяльності, яка виступає «одним із ефективних засобів формування здатності розуміти іншу людину, її соціальні проблеми й механізми вирішення» (Червоненко, 2020, с. 148).

За Н. Синягіною (1998), емпатія нарівні з рефлексією, гнучкістю і комунікативною компетентністю сприяє співробітництву і створює стан емоційного комфорту, інтелектуальної активності, сприяє налагодженню контакту і взаєморозуміння між клієнтом і соціальним працівником. Зазначені якості надають професійній діяльності соціального працівника гуманістичну спрямованість, що особливо важливо у сфері формування довірчих відносин, якою й є соціальна робота, і сприяє наданню ефективної допомоги клієнту.

Соціальний працівник сам налаштовує себе на спілкування з клієнтом і тут процес емпатії будується на протиріччі між власними переживаннями і сприйнятими переживаннями іншої особи. Головне суттєва відмінність між емпатією (почуттям переживання і співпереживання) і симпатією (потягом, внутрішнім налаштуванням, співчуттям, жалем, інтересом до кого-небудь) полягає в тому, що емпатія – це «відчувати разом з кимось», а не «відчувати замість когось». Нерідко поняття «емпатія» трактується занадто вузько: під цим феноменом розуміють лише доброзичливе ставлення фахівця до клієнта, причому останній не враховує емоційний стан першого (Карягина, 2013). Емпатія є здатністю тимчасово і частково ідентифікуватися з іншою людиною, причому здатність до емпатії має бути присутня і в клієнта, і у соціального працівника.

При оцінці емпатії як професійно значущої особистісної риси слід звернути увагу на те, що для процесу емпатії характерним є те, що вона може виникати і проявлятися досить яскраво не тільки по відношенню до реальних людей, але і до уявних, зображених у художніх творах літератури, кіно, театру, живопису, скульптури (Titchener, 2014).

Таким чином, емпатія соціального працівника – емоційна особливість фахівця, яка відіграє велику роль у відносинах учасників соціальної взаємодії, в сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння між ними.

Дослідження Є. Ільїна підтверджують, що емпатія в соціальних працівників, як базова професійна навичка, повинна проявлятися у формі співчуття. Надалі співчуття веде до активізації теплого, довірчого, турботливого, щирого, підтримуючого ставлення до клієнта, що найбільш яскраво представлено в концепції Т. Гаврилової. Є. Ільїн «вживлює» емпатію в саме поняття «допомагаючої діяльності», яке є базовим у медичній, соціальній та психологічній сферах. Саме від соціального працівника залежить успішність клієнта, його позитивне налаштування, відносини з соціальним середовищем. Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних відносин, робить людину

соціально адаптованою, розвинена емпатія – ключовий фактор успіху в тих видах діяльності, які вимагають розуміння свого власного «Я», емоційного відчуття партнера, і, насамперед, у навчанні й наставництві (Ильин, 2013).

Е. Зеер у психологічній класифікації професій також виділив емпатію як одну з професійно значущих рис соціального працівника (Зеер, 2013). Емпатія в соціальній роботі – це розуміння емоційного внутрішнього світу всіх учасників соціальної взаємодії, їх моральна підтримка. Емпатійний соціальний працівник – це такий фахівець, який здатний щиро виявити любов до клієнта, зрозуміти та прийняти його індивідуально-психологічні особливості і, відповідно, увійти в його становище. У поняття емпатії ми включаємо здатність соціального працівника формулювати і коригувати професійно значимі цілі, усвідомлювати мотиви діяльності партнера по комунікації, стратегічно планувати свою діяльність, самостійно проєктувати дії, об'єктивно оцінюючи їхню ефективність.

У сучасних умовах суспільству потрібен не просто соціальний працівник-професіонал, але фахівець, здатний бачити, відчувати, розуміти клієнта. Такий фахівець вміє не тільки говорити, але й слухати, здатний до рефлексії та швидких змін своєї поведінки відповідно до потреб клієнта. Попри це у багатьох, навіть досвідчених соціальних працівників емпатія не розвинена або має низький рівень (Попова, Горват-Янушевська, 2013). Соціальні працівники з низьким рівнем емпатії можуть вести себе нетактовно по відношенню до клієнтів та інших об'єктів соціальної взаємодії, вдаватися до невинуватеної критики або моралізування. Такі фахівці не здатні поставити себе на місце клієнта, зрозуміти його переживання. З іншого боку, як зазначають Г. Попова та І. Горват-Янушевська (2013), часто соціальний працівник намагається не входити у взаємодію з клієнтами або залучатися до емоційних відносин, оскільки дотримання дистанції допомагає зберегти емоційну рівновагу професіонала і вберегтися від зайвих напружень. Однак з часом така відстороненість може перетворитися на байдужість до потреб інших людей, нівелювання

їхніх почуттів, що вказує на розвиток деперсоналізації та синдрому «емпатичної сліпоты».

Щоб вибудувати з клієнтом дружні довірливі відносини, соціальному працівнику необхідно прийняти клієнта таким, яким він є, з усіма його поведінковими й емоційними реакціями, переживаннями, планами і світоглядом. Фахівцю важливо розуміти, що соціальна взаємодія – це двосторонній процес, важливо навчитися показувати клієнтові, що життя інших також наповнене емоціями, почуттями і переживаннями. Тому при спілкуванні з клієнтом для фахівця важливо не тільки виявляти свої емоції, почуття, а й пояснювати їх для збагачення когнітивного й емоційного досвіду свого клієнта. Показником успішно налагодженої емпатійної взаємодії є наявність зворотного зв'язку в процесі комунікації соціального працівника і клієнта. Емоційний зворотний зв'язок успішно встановлений, коли соціальний працівник помічає в себе специфічні характерні ознаки емпатії: вміння вловлювати загальний психологічний настрій клієнта, відчувати в процесі спілкування настання моменту зміни в його емоційних станах, а також готовність до співпраці. Виявляють переживань пов'язаний із беззастережним прийняттям клієнта. Це проявляється у зверненні до клієнта на ім'я, оскільки ім'я є потужним стимулом встановлення контакту; у вербалізації почуттів; у «долученні» до емоцій клієнта; в емоційному відображенні його стану, де обов'язковим компонентом є активне слухання; у психологічному схваленні (Goleman, 1996).

Формування і розвиток емпатії в соціальних працівників передбачає насамперед актуалізацію їхніх емпатійних здібностей: вміння аналізувати, відчувати, що відбувається з клієнтом, пояснити, спрогнозувати його поведінку в конкретній життєвій ситуації. Визначальною для соціального працівника незалежно від обставин залишається здатність поставити себе на місце клієнта, а потім проаналізувати власну реакцію – почуття, думки, поведінку. Особливість поведінки клієнта часто визначається його емоційно-чуттєвою сферою. Саме тому здатність соціального працівника проявляти емпатію в будь-яких життєвих ситуаціях, вміння мотивувати клієнта,

розуміти його почуття здатні забезпечити успіх у міжособистісній взаємодії між соціальним працівником і клієнтом. Міжособистісна взаємодія між соціальним працівником і клієнтом – складний двосторонній процес, який вимагає емпатійного відгуку не тільки від соціального працівника.

Можемо стверджувати, що емпатія є професійно значущою особистісною рисою соціального працівника, що визначає його як суб'єкта професійної діяльності, лише коли він відчуває почуття й особистісні смисли клієнта, коли він може сприйняти їх ніби зсередини, так, як їх відчуває сам клієнт, коли він здатний успішно передати своє розуміння клієнту. Таке розуміння ролі емпатії дозволяє створити передумови для саморозвитку фахівця, спонукає соціальних працівників до пошуку індивідуальних способів взаємодії з клієнтами в складному соціальному середовищі, розкриває ресурси для подолання труднощів, що виникають у соціальній практиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, емпатія є однією з найважливіших професійно значущих рис соціального працівника, що корелює зі стандартами підготовки фахівців соціальної роботи, за якими соціальні працівники мають уміти спілкуватися з клієнтами, шануючи їхню

гідність, розуміючи і приймаючи їх; вміти аналізувати реальний стан справ у житті клієнта; вміти захищати гідність та інтереси клієнтів; бути готовим до спілкування в умовах підвищеного рівня довіри. Сутнісними характеристиками феномену емпатії соціальних працівників є гуманістичне ставлення до клієнта, двосторонній характер вияву емпатії, кореляція емпатії з психологічним механізмом ідентифікації, оскільки емпатія є здатністю тимчасово і частково ідентифікуватися з іншою людиною; поєднання в емпатії трьох компонентів (когнітивного, емоційного, діяльнісного).

Проблема емпатії актуальна для фахівців, зайнятих у соціальній сфері, оскільки соціальні працівники змушені перебувати в тісній та інтенсивній взаємодії з різними людьми, в емоційно напруженій атмосфері, що може завдати значної шкоди їхньому здоров'ю і професійній діяльності. Зважаючи на це, перспективний напрямок подальших досліджень вбачаємо у вивченні технік збалансованої міжособистісної взаємодії, які, з одного боку, сприятимуть достатньому вияву емпатії з боку соціального працівника, з іншого – допомагатимуть протистояти його емоційному виснаженню і, як наслідок, «емпатичній сліпоті» – зниженій здатності фахівця до співпереживання як формі психологічного захисту.

Література

- Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Аспект-Пресс, 2016. 363 с.
- Божович Л. И. К развитию аффективно-потребностной сферы человека. *Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии*. М.: Педагогика, 1978. С. 168–179.
- Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии. *Вопросы психологии*. 1975. № 2. С. 147–158.
- Гиппенрейтер Ю. Б. Феномен конгруэнтной эмпатии. *Вопросы психологии*. 1993. №4. С. 61–68.
- Журавльова Л. П. Психология емпатії: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
- Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. Москва : Академия, 2013. 416 с.
- Ильин Е. П. Эмоции и чувства: монография. Санкт-Петербург: Питер, 2013. 390 с.
- Карягина Т. Д. Эволюция понятия «эмпатия» в психологии. 2013. 175 с.
- Кузьмина В. П. Теоретический аспект исследования эмпатии как актуальная проблема современной психологии. 2007. URL: [https:// cyberleninka.ru/article/v/teoreticheskiy-aspekt-issledovaniya-empatii-kak-aktualnaya-problema-sovremennoy-psihologii](https://cyberleninka.ru/article/v/teoreticheskiy-aspekt-issledovaniya-empatii-kak-aktualnaya-problema-sovremennoy-psihologii). (дата звернення: 26.09.2021).
- Липпс Т. Руководство к психологии. СПб.: Изд-во О. Н. Попова, 1907. 394 с.
- Попова Т. С., Горват-Янушевська І. І. Емпатія та її роль у взаємодії соціального працівника з клієнтом. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Кієво-Могилянська академія. Серія Соціологія*. 2013. Вип. 213. С. 116–120.

- Синягина Н. Ю. Социально-перцептивные характеристики личности педагога. Развитие социально-перцептивной компетентности личности: материалы научной сессии, посвященной 75-летию А. А. Бодалева. Москва : Луч, 1998. 248 с.
- Червоненко К. С. Зміст та форми практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн.* / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 147–154. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-15>
- Шикирава Н.М. Емпатія як інтегральна особистісно-професійна якість практичного психолога. *Соціально-психологічні проблеми суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 16-17 квітня 2021р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С.119–123.
- Freud S. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1970. 156 p.
- Goleman D. Why It Can Matter More Than IQ Emotional Intelligence. Bloomsbury, 1996. 368 p.
- Rogers C. Client-centered therapy. Comprehensive Textbook on Psychiatry. 5 ed. / Kaplan H.I., Sadock B.J. (eds.) Baltimore Williams & Wilkins, 1988. P. 3–40.
- Titchener E.B. Introspection and empathy. Dialogues in Philosophy, Mental and Neuro Sciences. 2014. 7 (1). 25–30.

References

- Andreeva, G. M. (2016). Social Psychology. Aspekt-Press (rus).
- Bozhovich, L. I. (1978). Towards the development of a person's affective-need-sphere. *Problems of general, developmental and educational psychology*(rus).
- Chervonenko, K. S.(2020). Contents and forms of practical training for future social workers to organize students' volunteer activities. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal* / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others] : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(2). 147–154. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-15> (ukr).
- Freud, S. (1970). Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten. Frankfurt am Main: Fischer Verlag. (germ).
- Gavrilova, T. P. (1975). The concept of empathy in foreign psychology. *Psychological issues*. 1975. 2. 147–158 (rus).
- Gippenreiter, Yu. B. (1993). The phenomenon of congruent empathy. *Psychological issues*. 4. 61–68 (rus).
- Goleman, D. (1996). Why It Can Matter More Than IQ Emotional Intelligence. Bloomsbury(eng).
- Ilin, E. P. (2013). Emotions and feelings: monograph : Piter (rus).
- Kariagina, T. D. (2013). Evolution of the concept of «empathy» in psychology (rus).
- Kuzmina, V. P. (2007). The theoretical aspect of the study of empathy as an urgent problem of modern psychology. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/teoreticheskiy-aspekt-issledovaniyaempatii-kak-aktualnaya-problema-sovremennoy-psihologii> (rus).
- Lipps, T. (1907). A guide to psychology. St. Petersburg.: Publishing house of O.N. Popova (rus).
- Popova, T. S., Horvat-Ianushevskaya, I.I. (2013). Empathy and role in the interaction of the social worker with the client. *Scientific works of Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series Sociology*. 213. 116–120. (ukr).
- Rogers, C. (1988). Client-centered therapy. Comprehensive Textbook on Psychiatry. 5 ed. / Kaplan H.I., Sadock B.J. (eds.) Baltimore Williams & Wilkins (eng).
- Shykyrava, N. M. (2021). Empathy as an integral part of the professionalism of a practical psychologist. *Social and psychological problems of the suspension: materials of the international scientific and practical conference*, Kiev, April 16-17, 2021. : Tavrian National University named after V.I. Vernadsky. 119–123. (ukr).

- Siniagina, N. Yu. (1998). Socio-perceptual characteristics of the teacher's personality. *The development of social and perceptual competence of the individual: materials of the scientific session dedicated to the 75th anniversary of A.A. Bodalev* : Luch (rus).
- Titchener, E.B. (2014). Introspection and empathy. *Dialogues in Philosophy, Mental and Neuro Sciences*. 7 (1). 25-30. (eng).
- Zeir, E.F. (2013). Psychology of vocational education : Akademia (rus).
- Zhuravlova, L.P. (2007). Psychology of empathy: Monograph : Publishing House of Zhytomyr Ivan Franko State University (ukr).

СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭМПАТИИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМОГО КАЧЕСТВА СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Галина Лещук, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры социальной работы и менеджмента социокультурной деятельности, Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, Украина, e-mail : h.v.leshchuk@gmail.com

В статье охарактеризована эмпатия как профессионально значимая черта социального работника. Обозначены основные направления научных исследований феномена эмпатии; анализ научных источников позволил сделать вывод, что эмпатия наиболее активно изучалась в проблемном поле психологии, этики, философии. Определены основные подходы к определению сущности эмпатии: гносеологический, нравственный и интеграционный. Указаны основные виды и формы эмпатии: кратковременная и длительная, адекватная и неадекватная, ситуационная и диспозиционная эмпатия. Выявлено, что на формирование эмпатии оказывают влияние социально-демографические, психологические, внешние факторы. Сущностными характеристиками эмпатии социальных работников определены: гуманистическое отношение к клиенту, двусторонний характер проявления эмпатии, корреляция эмпатии с психологическим механизмом идентификации, сочетание в эмпатии трех компонентов (когнитивного, эмоционального, деятельностного).

Ключевые слова: эмпатия, сопереживание, сущностные характеристики эмпатии, компоненты эмпатии, социальный работник, социальная работа, профессиональный портрет социального работника.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF EMPATHY AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT FEATURE OF A SOCIAL WORKER

Halyna Leshchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor, Assistant Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, e-mail : h.v.leshchuk@gmail.com

The article characterizes empathy as a professionally significant feature of a social worker. The significance of empathy for social workers is substantiated due to the fact that social workers are forced to be in close and intense interaction with different people, in an emotionally tense atmosphere, which can cause significant damage to their health and professional activities. The main directions of scientific research of the phenomenon of empathy are outlined, the analysis of scientific sources allowed to come to the conclusion that empathy was most actively studied in the problematic field of psychology, ethics and philosophy. The main approaches to defining the essence of empathy are determined: epistemological, ethical and integrative. The main types and forms of empathy are indicated: short-term and long-term empathy, adequate and inadequate empathy, situational and dispositional empathy. It was found out that the formation of empathy is influenced by socio-demographic, psychological and external factors. Factors that significantly complicate the development of empathy include egocentrism, emotional coldness, instability of character, excessive self-control, and so on. It is noted that interpersonal interaction between a social worker and a client is a complex two-way process that requires empathic response not only from social workers, so empathy should be developed in clients and it is important to motivate them to communicate with the specialist. We see a promising direction of further

research in the study of techniques of balanced interpersonal interaction, which, on the one hand, will promote sufficient expression of empathy on the part of the social worker, on the other hand, will help to resist his/her emotional exhaustion. The essential characteristics of the social workers' empathy are defined: they are humanistic attitude to the client, the two-sided nature of the manifestation of empathy, the correlation of empathy with the psychological mechanism of identification and the combination of three components in empathy (cognitive, emotional, activity components).

Key words: *empathy, sympathy, essential characteristics of empathy, components of empathy, social worker, social work, professional portrait of a social worker.*

Стаття надійшла до редакції / Received 30.10.2021

Прийнята до друку / Accepted 19.11.2021

Унікальність тексту 96 % (Unicheck ID1009921179)

© Лещук Галина Василівна, 2021.